

Harekete Geç!

BARİŞ, UZLAŞMA VE
İNSANİ GÜVENLİK İÇİN
YURTTAŞLAR AğI

Harekete Geç!

BARİŞ, UZLAŞMA VE
İNSANİ GÜVENLİK İÇİN
YURTTAŞLAR AĞI

HELSINKI
YURTTAŞLAR
DERNEĞİ

www.hyd.org.tr
info@hyd.org.tr

Dr. Refik Saydam Cad. No: 39, Da: 10, Şişhane
34430 Beyoğlu - İstanbul
Tel: 212 292 68 42 - 43
Faks: 212 292 68 44

Yazarlar **Hale Akay ve Zeynep Şarlak**
Türkçe Düzelti **Ayşe Esra Koç**
İngilizce Tercüme **Hale Akay**
İngilizce Redaksiyon **Mehmet Cem Ülgen**
Görsel **Bertan Kılıçcıoğlu**

Tasarım **Myra**
Kapak Ve Yayın Tasarımı **Tülay Demircan**
Uygulama **Serhan Baykara, Harun Yılmaz**

Baskı **İmak Ofset**

Bu yayın Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Derneği
Türkiye Temsilciliği'nin katkıları ile hazırlanmıştır.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

www.festr.org
contact@festr.org

Bu kitapta yer alan görüşler "Türkiye'de İnsani Güvenlik Perspektifinden Barış ve Uzlaşma" başlıklı toplantı içinde düzenlenen yuvarlak masa katılımcılarına aittir ve Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin ya da Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Derneği Türkiye Temsilciliği'nin resmi görüşlerini temsil etmez.

© Helsinki Yurttaşlar Derneği

İÇİNDEKİLER

- 4 *Çatışma Çözümlemesine
İnsani Güvenlik Odaklı Yaklaşım*
- 7 *Türkiye'deki Çözüm Sürecine
İnsani Güvenlik Kavramı Üzerinden
Yaklaşmak*
- 9 *28 Eylül 2013 "Türkiye'de İnsani
Güvenlik Perspektifinden Barış ve
Uzlaşma" Toplantı Notları*
- 10 *Yasalar, Yargı ve Polis*
- 14 *Koruculuk*
- 17 *Güvensizlik Yaratan Diğer Baskı
Mekanizmaları ve Toplumsal İlişkiler*

TÜRKİYE'DE İNSANİ GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN BARIŞ VE UZLAŞMA

ÇATIŞMA ÇÖZÜMLEMESİNE İNSANİ GÜVENLİK ODAKLI YAKLAŞIM

“İnsani güvenlik” kavramı, 1990’ların ortasından itibaren önce Birleşmiş Milletler, daha sonra da Avrupa Birliği içinde tartışılmaya başlanan bir kavramdır. Bu tartışma, ulus-devlet odaklı geleneksel güvenlik anlayışının Soğuk Savaş sonrası dönemin yeni güvenlik tehditlerine cevap olamamasının yanısıra farklı birey ve grupların güvensizlik algısı ile örtüşmemesi gibi sorunlar nedeni ile doğmuştur. İnsan odaklı bir güvenlik yaklaşımı, güvenlik politikalarının tepeden değil tabandan gelen bilgiler doğrultusunda ve tabanın katılımı ile şekillenmesi gereğine vurgu yapar. Güvenlik olgusunu, insan hakları, insani gelişmişlik ve insan haysiyeti üzerinden yeniden tanımlar. Bu çerçevede, güvenliğe ilişkin geleneksel devlet odaklı anlayışın göz ardı ettiği toplumsal, siyasi, ekonomik, psiko-sosyal ve çevresel boyutları da kapsar.

İnsani güvenlik, çatışmaların çözümlenmesi ve barışın inşası konusundaki çalışmalarda da sıklıkla karşımıza çıkan bir kavramdır. İnsani güvenlik yaklaşımı, barış sürecinin kendisinin özellikle kısa ve orta vadede yeni çatışmalar yaratma potansiyeli olduğunun altını çizerek. Bu nedenle şiddet içeren çatışmaların kalıcı bir biçimde çözümlenmesi adına, barışın inşası sürecinin siyasi elitler arasındaki müzakerelerin ötesine taşınarak tabana yayılması gerektiğine, çatışma süreçlerinin şekillendirdiği ve müzakere süreçlerinde göz ardı edilen farklı güvensizlik hallerine cevap üretilmesi ihtiyacına dikkat çeker. Güvenlik mülahazalarıyla devletin güvenlik politikasının kapsama alanının sürekli genişletilmesi eğilimine karşı, insani güvenlik yaklaşımı, topluluk hakları ve birey haklarının ortak zeminde ve tabandan, doğrudan kişiler tarafından ifade edilmesini amaçlar. Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan “Teoride ve Pratikte İnsani Güvenlik” başlıklı rapordan alınan Tablo 1, çatışma sonrası dönemde insani güvenlik odaklı yaklaşımın temel ilkelerini ve üzerinde durduğu konuları özetlemektedir.

TABLO 1: ÇATIŞMA SONRASI DÖNEM İÇİN İNSANİ GÜVENLİK YAKLAŞIMI¹

İnsani Güvenlik İlkesi	İnsani Güvenlik Yaklaşımı
İNSAN MERKEZLİ	<p>Başta en zayıf durumda olanlar olmak üzere çatışmadan etkilenen nüfusu, analiz ve planlamanın merkezine koymak.</p> <p>Sadece geniş ölçekli kurumsal reformlar değil, birey ve toplum düzeyinde sosyal barış, yeniden entegrasyon ve rehabilitasyon üzerinde durmak.</p> <p>Çatışmaya yönelik müdahaleleri ve yardım kuruluşlarının politikalarını hem insani güvenlik hem de devletin güvenlik anlayışı üzerinden değerlendirmek.</p> <p>Çatışmadan doğrudan etkilenmiş kişilerin bakış açılarının dikkate alınmasına imkân verecek katılımcı yöntemler uygulamak.</p> <p>Güvensizliklere karşı korunma ve yetkinlik kazanma stratejilerindeki boşlukları tanımlamak için yerel kapasite ve kaynakları değerlendirmek.</p> <p>Asker merkezli güvenlik politikalarından kamunun güvenliği merkezli politikalara geçmek ve güvenlik sektöründe reform yapmak.</p>
ÇOK SEKTÖRLÜ	<p>Güvenlik, sağlık, eğitim, insan hakları vb. arasındaki bağlantı ve dışsallıkları incelemek.</p> <p>İçermeci ve çok aktörlü yaklaşımlar benimsemek.</p> <p>Çatışmanın tekrar ortaya çıkmasına neden olacak olumsuz dışsallıkları asgariye indirmek.</p> <p>Güvenlik, insani yardım ve kalkınma yaklaşımları arasında bütünlük sağlamak.</p> <p>İnsanları ve kurumları içermeci ve temsili yönetim süreçlerine yönlendirmek.</p>

1. *United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs Human Security Unit, "Human Security in Theory and Practice, s. 44-45, http://hdr.undp.org/en/media/HS_Handbook_2009.pdf.*

İnsani Güvenlik İlkesi	İnsani Güvenlik Yaklaşımı
<p>KAPSAMLI</p>	<p>Geniş çeşitlilikte konuları, sektörleri ve disiplinleri için içine katan çok boyutlu bir yaklaşım izlemek.</p> <p>Barişin devamının sosyal, ekonomik ve güvenlik boyutlarını, kendi aralarındaki bağları da dikkate alacak şekilde ele almakla mümkün olacağını kabul etmek.</p> <p>Farklı düzeylerden yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası aktörleri dahil etmek.</p> <p>Dışlanan gruplara özel dikkat göstermek ve toplumsal eşitsizlikler ile toplumsal uzlaşma üzerinde odaklanmak.</p> <p>Barişin inşası stratejilerinde “korunma ve yetkinleştirmeyi” içeren ikili bir yaklaşım kullanmak.</p>
<p>BAĞLAMA ÖZEL</p>	<p>Çatışma sonrası her durum için kendi koşullarına özel stratejileri kullanmak.</p> <p>Çatışmanın kökenindeki nedenlere dikkat göstermek.</p> <p>Hedef konu ve gruplar hakkında hem içeriden hem de dışarıdan bakabilen bir perspektifle derinlemesine inceleme yapmak.</p> <p>Savaş nedeniyle parçalanmış toplumun tarih ve kültüründen gelen ilke, norm ve kurumları dikkate almak.</p> <p>Uygun olan yerlerde, çatışmayı daha geniş bölgesel dinamiklerini de içerecek şekilde ele almak.</p> <p>Güvensizliğin bölgesel, ulusal, küresel gibi başka bağlamlarını da dikkate almak.</p>

İnsani Güvenlik İlkesi	İnsani Güvenlik Yaklaşımı
ÖNLEME AMAÇLI	<p>Çatışmaların önlenmesini mutlaka barışın inşasının bir unsuru olarak görmek.</p> <p>Çatışma ve bununla bağlantılı güvensizliklerin kökenine inmek.</p> <p>Erken uyarı sistemleri oluşturmak.</p> <p>Sürdürülebilirliğin sağlanması için yerel kapasitenin güçlendirilmesi ve barışın sahiplenilmesini sağlamak.</p> <p>Eğilimlerin belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi için dönemsel analizler yapmak.</p> <p>En kötü durumda veya en fazla dışlanmış olan grup ve bölgeleri tanımlanmak.</p>

TÜRKİYE'DEKİ ÇÖZÜM SÜRECİNE İNSANİ GÜVENLİK KAVRAMI ÜZERİNDEN YAKLAŞMAK

Türkiye, 2013 yılı başında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı açıklama ile "Kürt Meselesi" olarak adlandırılan ve 30 yıldır bazı ateşkes dönemleri haricinde silahlı çatışma ve şiddet ortamı içinde sürmekte olan sorunun çözümüne yönelik yeni bir sürece girmiştir. "Kürt Açılımı" olarak bilinen bu süreç, Oslo'da üçüncü tarafların katılımı ile Türkiye devleti ve PKK yetkilileri arasında yürütülen gizli müzakerelere dayanan ve kamuoyuna duyurulmasından kısa bir süre sonra başarısızlıkla sonuçlanan 2009'daki girişimden farklı bir şekilde yürütülmektedir.

Kamuoyunun 2013 yılı başında haberdar olduğu görüşmeler, bu defa doğrudan devlet yetkilileri ile İmralı Adası'nda hapis cezasını çekmekte olan PKK lideri Abdullah Öcalan arasında ikili olarak yürütülmektedir. Kamuoyu, sürecin ayrıntılarına ilişkin düzenli bir şekilde bilgilendirilmese de Barış ve Demokrasi Partisi heyetlerinin İmralı Adası'na ziyaretlerine imkân verilmesi sayesinde, Öcalan'ın bazı mesaj ve sürece ilişkin görüşleri basına yansımaktadır. 2013 yılı başından itibaren sürecin ilan edilmesiyle birlikte silahlı çatışmalar sona ermiş ve Türkiye iki tarafın da ölüm haberi almadığı ve silahlı çatışma endişesinin bir nebze azaldığı bir döneme girmiştir. Mart 2013'te Diyarbakır'da, Newroz kutlamaları sırasında Abdullah Öcalan'ın gönderdiği mesajın halka Kürtçe ve Türkçe olarak okunması, bu sürecin önemli dönüm noktalarından

biridir. PKK tarafından bu tarihte başlatılan Türkiye topraklarından çekilme süreci halen devam etmektedir.² 2013 baharında, çözüm süreci kapsamında atılan adımlardan biri de Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı'nın koordinasyonunda oluşturulan, Akil İnsan Heyetleridir. Türkiye'nin yedi farklı bölgesine giderek çözüm süreci hakkındaki görüş, tepki ve beklentileri kayıt altına alan bu heyetler, yaptıkları görüşmeler sonucunda oluşturdukları raporları, Haziran ayında Başbakan'a sunmuşlardır. Bu yılın Eylül ayında açıklanan Demokratikleşme Paketi ile ise çözüm sürecinin önemli sorunlarından biri olarak görülen genel seçim barajının düşürülmesine ilişkin alternatifler sunulmuş, özel okullarda anadilde eğitim imkânı önerilmiş, Türkçeleştirilmiş yer adlarının değiştirilerek tarihi isimlerinin geri verilmesinin önü açılmış, farklı dil ve lehçelerde seçim propagandası hakkı verilmiştir.³

Yaklaşık bir yıl önce başlayan süreç, karşılıklı güvensizlikler, endişeler ve beklentilerin karşılanmamasından kaynaklanan huzursuzluğa rağmen, hâlâ devam etmektedir. Bu toplantı raporunda sürecin geneline ilişkin bir analiz yapılmayacak olsa da, insani güvenlik kavramı bakımından, sürecin yönetilme şeklinin kısa bir değerlendirmesi yapılabilir. Türkiye'deki çözüm süreci, kamuoyunun yeterince bilgilendirilmediği üst düzey görüşmeler ile ilerlemekte ve hem taraflar hem de genel kamuoyu ile medya tarafından, gene üst düzeyde alınacak teknik ve siyasi kararlardan ibaret olarak algılanmaktadır. Sürecin sahiplenilmesi yönündeki en önemli adım olan Akil İnsan Heyetlerinin çalışma ve raporlarının hükümet tarafından ne ölçüde göz önüne alındığı belirsizdir. Bunun dışında, çözüm süreci içinde farklı gruplar arasında diyalog kurma imkânı sağlayacak mekanizmalar oluşturulması yönünde gözle görünür bir çalışma yoktur. Barışın toplumsallaşma ve kurumsallaşması yönünde atılan adımlar yetersizdir. 30 yıllık çatışmanın toplum ve bireyler üzerindeki sonuçlarının ve çatışma sonrası dönemde daha fazla görünür hale gelerek yeni toplumsal gerilimlere neden olabilecek sorunların dikkate alındığına dair ciddi bir emare yoktur. Tabandan gelen en önemli talep olan 90'larda devletin kolluk güçlerinin rol oynadığı suçlarla yüzleşilmesi konusunda, sürmekte olan bazı davalar haricinde, henüz bir adım atılmamıştır. Dolayısıyla çatışma sonrası dönemde güven ortamının tabandan gelen bilgi ve talepler doğrultusunda oluşturulması, çatışmanın kökeninde yatan sorunların kalıcı bir şekilde çözülmesi, çatışmanın farklı gruplar üzerindeki

2. *Bununla birlikte, Eylül ayından itibaren geri çekilmenin durakladığı bilgileri medyada yer almaktadır.*
3. *Paket ile ayrıca q, w, x harflerinin kullanımı serbest bırakılmıştır. Pakete ilişkin bir değerlendirme için bkz. Dilek Kurban, "Not a Roadmap for Peace: Erdoğan's Democratisation Package Defies Kurdish Expectations", Kasım 2013, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/etal/?lng=en&id=174198>.*

etkilerinin incelenmesi ve giderilmesi gibi insani güvenlik temelli bir yaklaşımın gerektirdiği unsurların, sürece ilişkin pratiklerde mevcut olduğunu söylemek zordur. Bir başka deyişle, Türkiye’de çözüm süreci, şimdilik insan odaklı olmaktan çok devlet -ve örgüt- odaklı bir yaklaşım ile sürdürülmektedir.

28 EYLÜL 2013 “TÜRKİYE’DE İNSANI GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN BARIŞ VE UZLAŞMA” TOPLANTI NOTLARI

Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd), 2013 yılı içinde, beş Balkan ülkesinin de dahil olduğu bir ortaklık çerçevesinde, insani güvenlik kavramı odaklı yeni bir projeye başlamıştır. Bu proje, temelde sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler arasında kurulacak işbirlikleri yoluyla yürütülecek araştırmalar ve bu araştırmalar sonucunda gerçekleştirilecek kanıt temelli savunuculuk faaliyetlerini içermektedir. “İnsani Güvenlik için Sınırlar Arası Yurttaş Ağı” isimli bu proje kapsamında, insani güvenlik yaklaşımının ana çalışma eksenlerinden biri “barış ve toplumsal uzlaşma” şeklinde tanımlanmıştır. Bu projede esas olarak, 2014 yılı başından itibaren yürütülecek araştırma faaliyetleri kapsamında hYd’nin, insani güvenlik eksenli yaklaşımdan yola çıkarak Kürt sorununun çözüm süreci ve zorunlu göç konusunu da ele alması kararlaştırılmıştır. Yapılacak araştırma ile çözüm sürecinden doğrudan ve dolaylı olarak etkilenen kişiler kadar, sahada çalışan uzmanların görüşlerinin de kamuoyuna taşınmasına çalışılacaktır.

Bu amaç doğrultusunda, hYd ve Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 28 Eylül 2013 tarihinde İstanbul’da “Türkiye’de İnsani Güvenlik Perspektifinden Barış ve Uzlaşma” başlıklı bir kapalı atölye çalışması düzenlemiştir. Kürt sorununun barış ve uzlaşma içinde çözümü perspektifini gündeme getirmeyi ve çözülmesi gereken belli başlı insani güvenlik sorunlarını tespit etmeyi amaçlayan bu toplantıya, Kürt sorununun farklı boyutları ve toplumsal sonuçları üzerine çalışan akademisyenler ve uzmanlar ile sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri davet edilmiştir. Bu kapalı oturum sırasında dile getirilen görüşler dikkat çekilen sorunların özeti, daha sonra, hYd içindeki araştırma ekibi tarafından okumakta olduğunuz bu kısa rapora dönüştürülmüştür. Toplantının içeriğini belirleyen katılımcıların

uzmanlık alanları ve perspektifleri olmuştur. Bu nedenle toplantı çıktılarından oluşan bu özetin, çözüm süreci ile ilgili tüm sorunları içirme gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu raporun doğrudan sahadan gelen bilgilerle sürece insan odaklı bir yaklaşımın geliştirilmesi açısından önemli görülen problemlerin bir dökümünü yapmak suretiyle, tartışmalara küçük de olsa katkıda bulunacağını umuyoruz. 28 Eylül 2013'te gerçekleştirilen kapalı toplantının notlarından derlediğimiz raporu aşağıda dikkatinize sunuyoruz.

YASALAR, YARGI VE POLİS

Türkiye'deki yasal mevzuat, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarının şart koştuğu insan hakları ile ilgili yasaların açık, net, belirgin, öngörülebilir olduğu kadar hukukun üstünlüğü ilkesine de uygun ve erişilebilir olması gerekliliğine aykırılıklar barındırmaktadır. Yasal mevzuat, ilgili sözleşmelerin üzerinde şekillendiği ilkelerin aksine, genel hak ve özgürlükleri sınırlama eğilimindedir ve bunların kullanılmasına yönelik tehdit oluşturmaktadır. Yine yasal mevzuatın içine gizlenmiş mayın işlevi gören kimi maddeler de hak ve özgürlük kullanımı açısından sorun yaratmaktadır. Hukuki mevzuata ilişkin bir başka sorun ise Türkiye'deki yasalarda devlet sırrı ve gizlilik kavramlarının kullanım genişliği ve frekansdır. Ayrıca bu kapsamda, mevzuatta ifade özgürlüğünü kısıtlayan ve bilgi edinmeyi zorlaştıran düzenlemelere de değinmek gerekir. Hak ve özgürlükler için tehdit oluşturan bazı yasalar ve yasa maddeleri arasında şunlar sayılabilir:

Anayasa'nın Milli Güvenlik Kuruluna ilişkin 118'inci Maddesi.

- 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu. Özellikle 2003 yılında yapılan değişiklikle terörün "cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasa'da belirtilen Cumhuriyet'in niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyet'in varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından

girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemler” olarak tanımlandığı 1’inci Madde ve 2006’da yapılan değişikliklerle güvenlik kuvvetlerinin silah kullanma yetkisini düzenleyen ek 2’inci Madde.

- 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu. Özellikle polisin zor kullanmasını düzenleyen 16’inci Madde.
- Valilere olağanüstü yetkiler tanıyan 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu.
- 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’nun valilerin yetkilerini ve askerden yardım isteme koşullarını düzenleyen, 11’inci Maddesi.
- Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği içinde verilen, geçmiş durum araştırmasına ilişkin yetkiler.

Yargının işleyişi ise bizatihi güvensizlik yaratan bir unsur haline gelmiştir. Tutuklamaların keyfiliği, yasa maddelerinin geniş şekilde ve zanlı aleyhine yorumlanması, iddianamelerin tutarsızlığı gibi sorunlara dikkat çekilmektedir. Bu açıdan sorun yaratan düzenlemeler arasında Ceza Muhakemesi Kanunu’nun “Genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, duruşmanın bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına mahkemece karar verilebileceğine” ilişkin 182’inci Maddesi bulunmaktadır. Terörle Mücadele Kanunu’nun 2’inci Maddesi’nde yer alan “örgüt üyeliği” tanımı ve bu tanım doğrultusunda alınan kararlar da tartışmalı bir konudur. Kanuna göre “Birinci Madde’de belirlenen amaçlara ulaşmak için meydana getirilmiş örgütlerin mensubu olup da bu amaçlar doğrultusunda diğerleri ile beraber veya tek başına suç işleyen veya amaçlanan suçu işlemese dahi örgütlerin mensubu olan kişi” terör suçlusu olarak tanımlanmaktadır ve “Terör örgütüne mensup olmasa dahi örgüt adına suç işleyenler de terör suçlusu” sayılmaktadır.⁴ Örgüt üyeliği kavramının bu geniş yorumu sonucunda, Barış ve Demokrasi Partisi Milletvekili Pervin Buldan’ın verdiği soru önergesine Adalet Bakanlığı tarafından verilen yanıtta öğrenildiğine göre; 2009-2012 yılları arasında “örgüt üyeliği” ve “örgüt yöneticiliği” iddialarıyla 38 bin 135 kişi yargılanmış ve yargılananlardan 19 bin 925 kişi hakkında mahkûmiyet kararı çıkmıştır.⁵ Yine aynı yanıtta yer verilen bilgilere göre söz konusu dönemde, örgüt yöneticiliğinden yargılananların sayısı düşerken, örgüt üyeliğinden yargılananların sayısının hızla arttığı

4. *TMK’nın 2’inci Maddesi’ne ilişkin düzenleme, 2006 tarihli. 2/7/2012 tarihli ve 6352 sayılı Kanunun 74’ üncü Maddesi ile bu fıkrada yer alan “ve örgüt mensupları gibi cezalandırılırlar” ibaresi madde metninden çıkarılmıştır.*
5. 24.09.2013. “Adalet Bakanlığı’ndan “Sözde Terörist” Verileri: 4 Yılda 38 Bin Kişi Yargılandı, 20 Bin Kişi Mahkûm Edildi”, <http://www.baskahaber.org/2013/09/adalet-bakanligndan-sozde-terorist.html>

görülmektedir. Bu yüksek rakamlar, örgüt üyeliği kavramının oldukça geniş düzenlenip yorumlandığının açık bir kanıtıdır ve özellikle örgüt üyesi olmadan örgüt suçundan yargılanmaya imkân verilmesi, herkesin sanık durumuna kolayca düşebileceği bir ortam yaratmaktadır.⁶ Ayrıca sanık olmakla hüküm giymek arasındaki makas da giderek daralmakta ve hakimlere verilen, terör örgütü üyeliğine ilişkin cezaların süresine ilişkin, takdir hakkı da mahkumiyet kararlarının kolayca verilmesinin önünü açan bir sebep olarak belirtilmektedir.

Terörle Mücadele Kanunu ile ilişkili olarak dile getirilen bir başka husus da açılan davalardaki iddianemelerde, doğruluğu tartışmalı veya bağlamından saptırılmış kanıtlara yer verilmesidir. Telefon dinlemelerinin herhangi bir süzgeçten geçmeden iddianemelere dahil edilmesi, gizli tanıklık uygulamaları, alakasız ve zorlama kanıtlar üzerinden tutuklu yargılama örnekleri giderek yaygınlaşmaktadır.

Terör örgütü üyeliği ve propagandasına ilişkin yargı kararlarında son dönemlerde gözlemlenen bir sorun da farklı mağduriyet ve toplumsal taleplerin dile getirilmesinin giderek bu kapsamda ele alınmasıdır. Terör suçunu iyice muğlaklaştıran bu eğilim, dolaylı olarak, hak taleplerinin dile getirilmesi açısından bir güvensizlik ortamı oluşturmaktadır. Kürt meselesindeki siyasallaşma ve aktif hak arayışında bulunanların terörle ilişkilendirilmesi, yalnız bu çevrelerde değil, hemen her konuda hak taleplerinin siyasallaştırılması ve yine hak aramaya yönelik etkinliklerin hayata geçirilmesi konusunda çok daha geniş bir kitleyi yıldırmaktadır. Ayrıca iktidara yönelik memnuniyetsizlik ifadelerinin giderek suç sınırında kabul edildiğine ilişkin ortak kanı da yarattığı baskı ortamıyla yargıya karşı güvensizlik yaratan sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlara ilişkin tutuklama ve yargılamalar, toplum içinde dolaylı olarak başka bir ayrışma ve güvensizlik problemi daha doğurmaktadır. Aynı eyleme katılmış, benzer görevlerde bulunmuş, aynı talepleri dile getirmekte olan insanlara karşı uygulamaların farklılaşması, tutuklama ve yargılamaların neye göre yapıldığının anlaşılabilmesi, toplum içindeki karşılıklı güveni zedelemekte ve şüphe yaratmaktadır.

Cezasızlık da yargının işleyişindeki güvensizlik unsurlarından önemli bir tanesidir. Yasalara göre uygulamada insanlık suçu

6. Bu konuda bkz. "İletişim hukukçusu Av. İlkiz'le söyleşi", <http://www.yuksekovahaber.com/yazdir/haber/haber/iletisim-hukukcusu-av.-ilkizle-soylesi-69415.htm>.

işlemiş olan ya da çok büyük suçlara karışmış, ihlallerde bulunmuş aktörler, eğer devleti temsil ediyor ya da devletle bir bağlantı içindeyse bir cezasızlık zırhıyla korunmaktadır. Bu tür örneklerin yaygınlığı, toplumda eğer sanık durumundakiler devlet görevlileriye adaletin gerçekleşmeyeceği inancını yaratarak, başlı başına bir şiddet ve güvensizlik unsuru haline gelmektedir.

Türkiye’de Emniyet Teşkilatı’nın⁷ yetkilerini düzenleyen genel yasal çerçeve -Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Ceza Muhakemeleri Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Emniyet Teşkilatı Kanunu- tarandığında dört özellik dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, kuruluşundan itibaren polisin aslında devletin güvenliği için kurulmuş bir mekanizma olması ve “vatandaşların güvenliği” söyleminin polisin hak ihlali olarak nitelendirilebilecek uygulama ve müdahaleleri için meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasıdır. İkinci özellik, mevzuatta sıklıkla vurgu yapılan “genel ahlak” kavramı üzerinden oluşturulmaya çalışılan muhafazakâr toplumsal düzendir. Üçüncüsü, yasalardaki belirsiz ve muğlak tanımların tıpkı yargıda olduğu gibi polisler de sağladığı, sonuçları ancak gündelik pratik izlendiğinde açıkça görülebilen, geniş takdir hakkıdır. Son olarak da polisin elindeki bu geniş takdir yetkisini kullanırken devleti öncelediğine, genel ahlak ve devletin güvenliği gibi söylemleri merkeze aldığına değinmek gerekir. Tüm bu özellikler emniyet teşkilatına ilişkin bir reform çabasının sadece yasal mevzuat ile gerçekleştirilemeyeceğine, önemli bir zihniyet değişikliği gerektiğine işaret etmektedir. Özellikle Kürt meselesi bağlamında ve Kürtlere karşı yaklaşımda, güvenlikten sorumlu devlet görevlileri arasında devleti korumaya ve bu amaç doğrultusunda gerekli görüldüğünde vatandaşı kriminalize etmeye yönelik yaygın bir eğilim vardır. Bu konuda bir zihniyet değişikliği gerçekleşmemesi durumunda; polisin, çözüm sürecinde toplumsal düzenin koruyucusu olmak bir yana, süreci kesintiye uğratma ihtimali bulunan riskli bir sorun haline gelmesi ihtimali söz konusudur. Bu bağlamda son dönemlerde gündeme gelen ve vatandaşlar arasında ihbarcılığa dayalı, aşağıdan yukarı doğru üretilmeye çalışılan negatif güvenlik anlayışı da kaygı vericidir.

Kürt meselesi bağlamında kolluk güçlerinin uygulamalarının bir sonucu da ortaya çıkan şiddet sarmalı ve bu şiddetin içselleştirildiği hak arama kültürüdür. Demokratik taleplerini dile getirmek için gösteri ve eylem yapanlar, bu hareketleri sonucunda en azından şiddetle karşılaşacakları ve hatta hapse

7. *Emniyet teşkilatına ilişkin güncel bir analiz için bkz. Biriz Berksoy, Türkiye’de Ordu, Polis ve İstihbarat Teşkilatları: Yakın Dönem Gelişmeler ve Reform İhtiyaçları, TESEV, 2013.*

atılabilecekleri, öldürülebilecekleri ihtimalini kanıksayarak sokağa çıkmaktadır. Bu durum, bir yandan Kürt hareketi etrafındaki siyasallaşma ve dayanışmanın güçlenmesini sağlarken diğer taraftan, özellikle zorunlu göç ile farklı illere dağılmış Kürt nüfusun hem sistematik şekilde şiddetle karşılaşması hem de bu şiddetin, toplumun geneli tarafından sorgulanmayarak olağanlaştırılması sonucuna yol açmaktadır.⁸

KORUCULUK⁹

Çözüm sürecinde hem sürecin devamına ilişkin kaygıları arttıran hem de yeni sorunlar yaratmaya ve tehdit oluşturmaya müsait olan bir başka faktör de koruculuk sistemidir.

Dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler Mayıs 2013 tarihli açıklamasına göre, Türkiye’de 46 bin 495’i geçici, 19 bin 343’ü gönüllü olmak üzere toplam 65 bin 838 köy korucusu bulunmaktadır.¹⁰ Kasım ayında açıklanan Meclis Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Komisyonu raporunda, korucu sayısında toplamda bir azalma varken son dönemlerde yeni korucu alımları yapıldığı bilgisi de yer almıştır.¹¹ Çözüm süreci zarfında koruculuk sisteminin kaldırılması beklentisine karşın, bu doğrultuda açıklanmış net bir plan olmaması, sürece ilişkin endişeleri artırmaktadır.

Koruculuk sistemi uygulamasının başından itibaren, el çektirilen ve emekli olanlarla birlikte, yaklaşık 100 bin kişinin sistemin içine girdiği tahmin edilmektedir. Ancak burada dikkate alınması gereken önemli bir nokta, koruculuğun bireysel bir iş olmadığıdır; koruculuk yapan kişinin ailesi de sistemin bir parçası haline gelmektedir. Bu nedenle doğrudan ve dolaylı olarak sistem içine girmiş insan sayısı, 600-700 bin kişi olarak tahmin edilmektedir. Bölgedeki nüfus oranları dikkate alındığında, bu oldukça yüksek bir rakamdır ve koruculuğun kaldırılmasına ilişkin plan ve programlar üretilirken üzerinde durulması gereken konulardan biridir.

Koruculuk sistemine dahil olmuş birey ve ailelerden bahsederken bunların, çatışmanın genelinde devlet tarafından yer almış homojen bir kitle olmadığını altı çizilmelidir. Bir bölümü, devletin baskısıyla zorunlu olarak korucu olmak zorunda kalırken bazıları, zaman içinde devletle özdeşleşmiş, hatta geçen süre zarfında kimlik dönüşümü geçirmiştir. Diğer taraftan korucuların

8. *Türkiye’de kolluk güçlerinin uygulamalarına ilişkin güncel bir analiz için bkz. “Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muižnieks’in 1-5 Temmuz 2013 tarihleri arasındaki Türkiye ziyaretini müteakiben hazırladığı Rapor”, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2131463>.*

9. *Koruculuk sistemine ilişkin kapsamlı bir analiz için bkz. Şemsa Özar ve Nesrin Uçarlar, Geçmişten Günümüze Türkiye’de Paramiliter Bir Yapılanma-Köy Koruculuğu Sistemi, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü, 2013.*

10. 07.05.2013, “Bakan Güler’den Korucular Açıklaması”, <http://www.aktifhaber.com/bakan-gulerden-korucular-aciklamasi-781908h.htm>

11. 02.12.2013, “Çözüm Komisyonu Raporunu Açıkladı”, <http://www.aa.com.tr/tr/politika/258485--cozum-komisyonu-raporunu-acikladi>.

üstlendikleri görevler açısından da farklılıklar mevcuttur. Örneğin, çeşitli operasyonlarda görev alan Karma Özel Harekat Timleri içinde korucu timlerinin bulunduğu bilinmektedir ve bu timlerde görev alan korucu sayısının yaklaşık 8 bin olduğu tahmin edilmektedir. Köylerin korunması amaçlı geliştirilmiş koruculuk sisteminin kaldırılması açısından, bu görev tanımından farklı operasyon yetkilerine sahip bu grubun lağvedilmesi önemli meselelerden biri olarak görülmektedir.

Koruculuğa ilişkin önemli meselelerden biri de korucuların bulaştığı, çatışma kaynaklı ve/veya adli suçlar ile bu suçların cezasız kalmasıdır. Kız kaçırma, kan davası, tapu kadastro meseleleri gibi konularda korucuların ellerindeki yetkiyi kötüye kullanması ve çoğu zaman işledikleri suçlardan dolayı cezalandırılmaması, halk arasında ciddi bir güvensizliğe ve adalet inancının sarsılmasına neden olmaktadır.

Çatışmanın çözülmesi açısından, koruculuğun süreci tehdit eden bir unsur haline gelmesinin bir başka sebebi de mülkiyet meseleleridir. Zorunlu köy boşaltmalar sonrasında, boşaltılan köylerin topraklarının koruculara verilmesi, bazı durumlarda tapu hakları olmadığı halde tapu sağlanması ve başka bazı örneklerde de korucuların toprak gasplarına göz yumulması köye geri dönüşlerin başlamasıyla birlikte yerelde çatışma yaratan sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu türden arazi gasplarının yaratabileceği sonuçlara ilişkin en çarpıcı örnek, 2009 yılında yaşanan ve 44 kişinin öldüğü Bilge Köyü katliamıdır. Bu katliam medyaya daha çok bir namus meselesi olarak yansımış olsa da, katliama ilişkin hukuksal süreç zarfında, asıl meselenin arazi anlaşmazlığı olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim aynı köyde 2012 yılında arazi tespiti çalışması sırasında da yine bir karışıklık yaşanmıştır. Medyaya çoğu zaman arazi anlaşmazlığı, kan davası olarak yansıyan cinayetlerin arka planına bakıldığında, sıklıkla 30 yıllık dönemde koruculuk sistemi yoluyla yaşanan bu mülkiyet gasplarının olduğu görülmektedir. Devlet kurumları ve siyasi partilerin bu türden mülkiyet meselelerinin yarattığı tehdide ilişkin uyarılara duyarsız olduğu da belirtilmektedir. Bölgede tapu ve kadastro ile ilgili sorunlar -örneğin bazı arazilerin hazine arazisi olarak kaydedilmiş olması-, toprakların kaydedilmesindeki teknik bilgi eksikliği ve dil sorunu nedeniyle yapılan yanlışlıklar ciddi gerilim nedenidir. Korucular tarafından gasp edilmiş topraklardan bu süre zarfında edinilmiş gelir, kadınların miras

haklarından faydalanması ve tapulaştırma uygulamaları sonucu çıkan anlaşmazlıklar ile kamu yatırımları sonucunda değeri yükselen araziler bu gerilimin ardındaki diğer önemli faktörlerdir. Silahlı çatışma tehlikesinin azalması ile birlikte köye dönüşlerin başlaması, bazı göç mağdurlarının köyelerine tam olarak dönüş yapmasalar bile gün içinde veya dönem dönem gelerek kendi topraklarını işlemek istemesi, bu gerilimi alevlendirmektedir. Toprak verimliliğinin düşük olması ve bunun sonucunda köylülerin ağır borç yükü altında olmaları, zorunlu göçe tabii olmuş Kürt nüfusun yirmi yıllık süre zarfında tarım ve geleneksel üretim araçlarından mahrum bırakılmasının yarattığı bilgi eksikliği ile bunun sonucunda özellikle genç kuşakların geleneksel tarıma dönemeyip, işsizlik sorunu karşısında tek çıkar yol olarak kaçakçılık gibi yasadışı ticareti görmeleri de bu bağlamda değinilmesi gereken konular arasındadır. Bu konuya ilişkin olarak vurgulanması gereken önemli bir nokta da söz konusu arazilerin bir bölümünün, 1915 sonrası Ermenilerden kalan mallar olduğudur. Dolayısıyla aslında, son 30 yıldaki çatışma zarfında bu topraklar, ikinci kez gasp edilmiştir. 1915 sonrası işgal edilmiş mülklerin geri alınacağı korkusunun bölgede koruculuk için bir propaganda aracı olarak kullanıldığı ve bazı kişilerin mülkiyeti koruma motivasyonu ile koruculuğu kabul ettiği gerçeği, çok fazla tartışılmayan ancak daha uzun bir tarihsel perspektiften değerlendirilmesi gereken, önemli bir meseledir.

Korucular gibi, barış süreçlerinde tehdit oluşturma riski bulunan gruplara karşı uygulanacak politikaların iki önemli unsuru bulunmaktadır. İlki bu grupların barış süreci içerisinde yabancılaştırılmamaları, sürecin onların aleyhine olduğu hissini yaratılmamasıdır. Aksine, bu tür grupların sürece dahil olacağı mekanizmalar geliştirilmelidir. Bunu yaparken toplum içindeki adalet duygusunun sarsılmaması, bu gruplara dahil olanlardan suça bulaşmış kişilerin korunduğu algısının yaratılmaması ikinci önemli meseledir. Net olmamakla birlikte, Türkiye'deki koruculuk sistemi için iki alternatifin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Birinci alternatif korucuları silahsızlandırmadan, onları güvenlik görevlisi olarak istihdam etmektir. Koruculuğun lağvedilmemesi, sadece şekil değiştirmesi anlamına gelecek bu alternatifin yerel halk içinde güvensizlik yaratacağı aşîkârdır. İkinci alternatif korucuların emekli edilmesi, silahsızlandırılması ve daha önce olduğu gibi tarım ve hayvancılıkla ilgili işlere geri dönmelerinin sağlanmasıdır.

Ancak bilhassa kendilerine yönelik toplumsal tepkinin getirdiği risklerden endişelenen korucular arasında, bu alternatifte karşı ciddi bir direnç bulunmaktadır. Bununla birlikte çözüm sürecinin başlaması ile silah bırakan korucuların da olduğu not edilmelidir. Koruculuk sisteminin kaldırılmasına ilişkin bir uygulamanın mutlaka, temelde barışa karşı olmayan ancak korucu damgası yediği için endişeli, koruculuğa mecburen zorlanmış oldukça geniş bir kesimin endişelerine cevap bulması gerekecektir. Koruculuk sistemi konusundaki uygulamanın ne olacağına dair belirsizliğin bir nedeni de 30 yıllık süreçte devlet görevlilerinin sorumlu olduğu faili meçhul cinayetler, kayıplar, işkence ve kötü muamele gibi çatışmayla bağlantılı ve yasadışı ticaret gibi çatışma ortamının imkân verdiği suçlarla yüzleşmek konusunda devletin isteksizliğidir. Bu isteksizlik, bu tür suçlara dahil veya şahit olmuş korucuların sahip oldukları bilgilerin, koruculuğun kaldırılması ihtimaline karşı bir koz olarak kullanılması sonucunu da doğurmaktadır.

GÜVENSİZLİK YARATAN DİĞER BASKI MEKANİZMALARI VE TOPLUMSAL İLİŞKİLER

Kürt meselesinin bir başka olumsuz sonucu da toplum içinde yarattığı güvensizlik algısı ve güvenlik ikilemidir. Toplumlararası güvenlik ikileminin varlığı, toplum içinde diyalog yoluyla çözülmesi gereken meselelerin çözümsüz kalmasına veya tehdit oluşturur bir hal almasına yol açmaktadır. Bu dinamiğin ardındaki nedenlerden biri toplumsal aktörlerin niyetlerindeki muğlaklık iken bir diğeri, hukuki boşlukların ve gündelik uygulamaların yarattığı yapısal belirsizliktir. Böyle bir ortamda taraflar arasında güven sağlanamadığı gibi, temelde her kesim, beklenti ve davranışlarını en kötü varsayım üzerinden belirlemektedir. En kötü varsayımdan yola çıkarak hareket etmenin kaçınılmaz bir sonucu da reaksiyoner tepkilerdir. Bu tür tepkilerin tek katmanlı olmadığına dikkat çekmek gerekir: Cenk Saraçoğlu'nun¹² İzmir örneği üzerinden yaptığı çalışmada adını koyduğu "tanıyarak dışlama" davranışı, ekonomik ve kültürel gerekçelere bağlı bir tepkidir ve toplumsal dışlamanın artık kimliğin reddedilmesi değil kabul edilmesi pratiği yoluyla işlediğini göstermektedir. Toplumsal ilişkiler açısından daha tehlikeli olan bu reaksiyoner tavır, özellikle batıdaki kentlerde aynı yerde yaşamak ve çocuklarını aynı okulda okutmak istememek şeklinde tezahür etmektedir. Toplum

12. Cenk Saraçoğlu, *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler: İnkâr'dan "Tanıyarak Dışlama"ya*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, 2012.

içindeki güvensizlikten ve güvenlik arayışından kaynaklanan bu davranışlar aynı zamanda güvensizliği besleyen unsur olmaktadır.

Kürtlerin devlet ile karşılaştıkları mekânlar, yapısal güvensizlik kültürünün içselleştirilmesine yol açan üretim merkezleri olarak görülebilir. Bu türden üretim merkezlerinin en başında, Kürt çocukların devlet ile ilk karşılaştıkları yer olan okul¹³ gelmektedir. Öğretmenlerin öğrencilere davranışı, okul müfredatı, anadilden kaynaklanan sorunlar bir araya gelerek Kürt öğrenciler üzerinde bir şiddet ve baskı yaratmakta ve devlete ilişkin ilk algılar, olumsuz bir okul ortamı üzerinden oluşmaktadır. İkinci üretim merkezi olarak, ortalama bir Kürt ve Türk gencin ilk kez karşılaştıkları ortam olan zorunlu askerlik ve ordu¹⁴ sayılabilir. Ancak yapılan çalışmalar, giderek çatışma ve açık dışlamadan ziyade daha az görünür hale gelen dışlama pratiklerine işaret etmektedir. Bu tür dışlama pratiklerine örnek olarak, Şafii ve Hanefi vatandaşların karşılaştıkları mekân olan camii ortamında yaşanan ayrışma, yabancılaşma ve bunun Kürtlerde yarattığı dışlanma hissi örnek verilebilir.

Güvensizlik yaratan mekanizmalardan bir diğeri de uygulamada sosyal yardımlar ve başka bazı haklardan yararlanma ile terör suçları arasında bağlantı kurulması; terör suçu kavramının genişliği sayesinde bu mekanizmanın, demokratik hakların kullanılması yönünde de bir tehdit oluşturmasıdır. Bazı illerde bir dönem eylemlere katılan kişilerin yeşil kartlarının iptal edilmesi, okullarda öğrencilere dağıtılan yardımların çocukların eylemlere katılması durumunda kesileceği tehdidi bu türden uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Bu mekanizma ayrıca uygulamada eylemin bireyselliğini ortadan kaldırmakta ve aileyi cezalandırmak ve kontrol etmek amaçlı kullanılmaktadır.

Bu türden uygulamaya örnek olarak, korucuların emeklilik işlemleri sırasında eşlerinin sabıka kaydının da istenmesi verilebilir.

Kürtler arasında güvensizlik yaratan bir diğer faktör de süreç zarfında özellikle iktidar partisi temsilcilerinin kullandıkları dil, süreç içerisinde sağlanacak haklara ilişkin muğlaklık ve bu hakların tanınmasına yönelik keyfiyetin yarattığı "Türklerin verdiği kadarla yetinmek zorunda olunduğu" algısıdır. Örneğin, Akil İnsan Heyetlerinin farklı bölgelerde yaptıkları çalışmanın Haziran ayındaki değerlendirme toplantısı sırasında anadilde eğitim ile

13. *Okullardaki sorunlara ilişkin bir analiz için bkz. Toplumsal Barışın İnşasında Öğretmenlerin Rolü / Kürt Meselesi Okula Nasıl Yansıyor?*, hYd, 2013.

14. *Bu konuda bkz. Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri Raporu, Asker Hakları*, 2013.

İlgili çalışmanın olmadığı, seçim barajının düşürülmeyeceği, Güneydoğu'da karakol ve baraj inşaatlarının süreceği açıklamaları yapılmış, bunun ardından Eylül ayında kamuoyuna sunulan torba demokratikleşme paketi içinde bu alanların bazılarına ilişkin sınırlı da olsa iyileştirmelere gidilmiştir. Bu türden çelişkiler, sürecin belli bir plan program dahilinde değil, anlık belirlenen adımlarla ilerlediği -ve dolayısıyla belirsiz olduğu- algısı yaratarak güvensizliği derinleştirmektedir. Çözüm süreci içerisinde karşı karşıya kalınan tüm bu uygulama ve belirsizlikler, insani güvenlik anlayışının ısrarla ileri sürdüğü insan onuru odaklı bir siyaset anlayışının eksikliğine dair önemli göstergelerdir.

Türkiye'de ekonomik ve sosyal alanda kolektif hakların kullanılması yönündeki engeller de toplum içindeki farklı gruplar arasında kurulacak dayanışma bağlarını zayıflatarak, kimlik temelli hak mücadelelerinin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Belediyeler ve kamu kuruluşlarının yaygın bir şekilde başvurduğu taşeronlaştırma, ekonomik hak temelli örgütlenmelerin önündeki en önemli engellerden biridir ve emek piyasasında kimlik temelli ayrışmanın ortaya çıkmasına neden olan bir sistemdir. Bu konu ile alakalı bir başka mesele, Avrupa Sosyal Şartı'nın içinde yer alan ayrımcılık karşıtı yasakların ve sosyal diyalog mekanizmasının uygulamaya konulmamasıdır.

Toplantıda, çatışma sonrası dönemde özellikle dikkat edilmesi gereken gruplardan ikisine vurgu yapılmıştır. Bunlardan ilki, zorunlu askerliğini çatışma bölgelerinde yapmış ve bunun sonucunda fiziksel kayıp yaşamış gaziler, ikincisi , çocuklarla birlikte savaş ve çatışmalardan olumsuz olarak en fazla etkilenen grup olan kadınlardır.

Kürt-Türk meselesinin önemli olumsuz sonuçlarından bir başkası da çatışma nedeniyle askerde sakat kalanlardır. Güneydoğu Gazileri olarak adlandırılan gruba bakıldığında, sağlanan unvan ve haklar açısından son dönemdeki iyileştirmelere rağmen, vazife malülü olarak kabul edilenler ile "terör" ile bağlantılı olarak nitelenenler arasında bir ayrışma göze çarpmaktadır. Güneydoğu'da görev yapmış askerler ancak uzuv kaybı yaşamaları durumunda ve fiziksel sakatlığın derecesine ilişkin raporlar doğrultusunda gazi sayılmaktadır. Çatışma ortamında bulunmanın yarattığı travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik sonuçlar, gazi sayılmak için dikkate alınan bir kayıp

olarak görülmemektedir. Gazi unvanının bu kişiler arasında bir tür toplumsal değer hissi yarattığı dikkate alındığında, kimin gazi sayılıp kimin sayılmadığı da önemli bir sorun haline gelmektedir. Sürece dair gözlemler, çatışma bölgelerinde görev yapmış kişiler ve onların ailelerine ilişkin meselelere AKP'nin ekonomik temelli yaklaştığını göstermektedir. Ancak toplumsal uzlaşmanın sağlanması açısından bundan daha geniş, sosyo-kültürel sorunları da dikkate alan bir yaklaşıma gereksinim duyulmaktadır. Büyük kentlerin yoksul mahallelerine zorunlu göç ile gelmiş Kürt nüfus ile çatışmadan fiziksel veya psikolojik olarak etkilenmiş kişilerin bir arada yaşamalarının getirdiği güvensizlik hissini de ayrıca ele alınması gerekmektedir. Öte yandan kamu görevlilerinin çatışmadan etkilenmiş ve yaşadıkları kayıp sonrası toplumdaki itibar beklentisi olan kişilere karşı olumsuz davranışları da dile getirilen sorunlar arasındadır. Çözüm süreci içinde bu grupların bu türden sorunlarının dikkate alınmaması, onların sürece dahil edilmemesi giderek daha fazla izole olmalarına ve sürece karşı olumsuz tepki içinde olmalarına yol açtığı gibi zorunlu askerlik, şehitlik, gazilik gibi kavramların sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir.

Kürt meselesi bağlamında bakıldığında, çatışmanın Kürt kadınlarının siyasallaşmasını sağladığı dolayısıyla özgürleştirici bir etkisi olduğu söylenebilir.

Türkiye'deki çatışma ortamının diğer bir sonucu, özellikle kırsal bölgelerde kadın PKK'luların varlığının aile içi şiddete karşı kadınlar için bir güven ve korunma imkânı yaratmasıdır. Bu nedenle çözüm sürecinin bir şartı olarak PKK'luların çekilmesi, bölgedeki kadınlar açısından endişe yaratmaktadır. PKK'lular çekilirken karakol inşaatlarının sürmesi, yoğun asker mevcudiyetinin devam etmesi de büyük bir erkek nüfusun arasında yaşamak zorunda kalan kadınlar için ayrı bir güvensizlik kaynağıdır. Bu durum kadınların daha fazla eve kapanmasına neden olmaktadır. Çatışma sürecinde yaşanan ve nadiren ortaya dökülebilen taciz ve tecavüz vakaları dikkate alındığında, böylesine bir erkek nüfusun varlığının yaratacağı endişeler ortadadır. Toplumsal eylemlilik içinde genelde ön saflarda olan kadınlar, gündelik yaşama öndüklerinde endişe, öfke kontrolü ve erkeklerle gençlerin sakinleştirilmesi rolünü üstlenmenin baskısı altında kalmaktadır.

